

**Мирзоев Сайфиддин Чаборович,
номзади илми филология,
Институти забон ва адабиёти ба
номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакии
АИ ҶТ (шаҳри Душанбе)**

ТАҲҚИҚ ВА РАМЗКУШОИИ БАҲЕ АЗ ВОЖАҲОИ ҶУҒРОФИИ ВАРЗОБ (ДАР АСОСИ МАВОДИ ЗАБОНҲОИ ШАРҚИИ ЭРОНӢ)

Омӯзиш ва пажӯҳиши номвожаҳои ҷуғрофӣ яке аз масъалаҳои муҳим дар забоншиносии муосир ба ҳисоб мераванд, чунки онҳо баёнгарии давраҳои гуногуни густариши забон ва фарҳанги ҳар халқу миллат мебошанд. Ба таҳқиқи номҳои ҷуғрофӣ соҳаи махсуси илм-топомика саруқор дорад, ки ин истилоҳ барои баррасии ҳамаи номҳои ҷуғрофӣ ба кор меравад.

Илми номшиносӣ методҳои махсуси пажӯҳиш ва роҳу воситаҳои муайяни худро доранд, ки барои мутахассисони ин соҳа бисёр муҳим аст. Масалан, шакли номвожаҳо, ҷиҳати типологии онҳо, баромадашон, маънои онҳо, доираи густариши онҳо.

Номвожаҳои ҷуғрофӣ дар раванди давраҳои дуру дароз маҳфуз мондаанд, ки барои насли имрӯза ва ояндаи мо дар бораи забонҳои аз байнрафта, топографияи қадимаи ин ё он маҳал ва минтақа, сарвати табиӣ он, касбу ҳунарҳои қадима ва тарзи ҷойгиршавии аҳоли ва мардуми он маълумот медиҳанд.

Дар асоси маводи номвожаҳо, ки сарчашмаҳои асри миёнагии араб ва форсу тоҷик ба мушоҳида мерасад, ба чунин натиҷа расидан мумкин аст:

Қисмати асосии номвожаҳои Мовароуннаҳр дар асрҳои IX-XII суғдӣ, хоразмӣ ва бохтарӣ аз давраи то исломӣ боқӣ мондаанд, ки албатта, пажӯҳишҳои мушаххас ва дақиқро талаб мекунад. Маълум аст, ки дар он давра қоршиносон маводи ин ё он муҳаққиро рӯнавис карда, сарчашмаи онро нишон наметоданд. Бинобар ҳамин, маводи асрҳои IX-XII аз диди нав таҷдиди назар мевоҳанд. Байни забонҳои суғдӣ ваточикӣ

вожаҳое мавҷуд аст, ки аз ҷиҳати овозӣ муштарак буда, аз суғдӣ ба тоҷикӣ ва ё аз тоҷикӣ ба суғдӣ иқтибос гардидаанд, муайян кардан душвор аст. Шояд чунин нави номвожаҳо захираи луғавии ин забонҳо бошад.

Илллати дигар ин душвории алифбои арабӣ мебошад, чунки садонокҳои кутоҳ дар калимаҳо навишта намешаванд. Инчунин баъзе ҳарфҳои ҳаст, ки ба кадом овоз тааллуқ доштани онҳо аз рӯи нуқтаҳои онҳо (дар боло ва ё поён, як нуқта ё ду-се нуқта) фаҳмида мешавад. Аз ин ҷиҳат, эҳтимол дар вақти чанд дафъа рӯнавис кардан хоҳноҳ гузоштани нуқтаҳо ё фаромӯш мешавад ва ё ҷойашро дигар мекунад. Сабаби асосии нофаҳмо шудани бархе аз номвожаҳои ҷуғрофӣ то давраи исломӣ ҳам шояд дар ҳамин бошад, ки бисёре аз номвожаҳо дар шакли ғалату нодуруст навишта шудаанд.

Ҳудуди асосии густариши забони суғдӣ дар қадим-водии Зарафшон, Қашқадарё, Уструшана ва қисми Фарғонаву Чоч (Тошканди ҳозира) будаанд. Аз маълумоти таърихӣ маълум аст, ки дар аввалҳои эраи мо забони суғдӣ ба Шарқ, яъне аз Суғд ба Панҷрӯд ва водии Туркманистони Чин роҳ ёфта буд. Аз ин рӯ, суғдиён дар он ҷо қофилаҳои бозоргонӣ бо номи «Роҳи бузурги Абрешим» таъсис дода буданд. Ин роҳ қисми шарқии баҳри Миёназаминро бо Чин пайваст мекард. Дар асрҳои IV-X дар ин гуна ҳудуди бузург густариш ёфтани забони суғдӣ ба пайдоиши ғӯйиши зиёди он мусоидат кард. Яке аз муҳимтарин ва асосии забони суғдӣ ин ғӯйиши Самарқанд буд. Ин ғӯйиш ба забони хаттии суғдӣ асос ёфта, дар муддати чанд садсола забони асосии адабиёт, илм, дин, санъат ва савдои ҷаҳонӣ дар Осиёи Миёна ва Марказӣ гардидааст.

Дар давраи ташаккул ёфтани забони тоҷикӣ дар асрҳои IX-X бештари аҳолии шаҳрҳои Осиёи Миёна ба забони тоҷикӣ гузашта, Самарқанду Бухоро маркази муҳимтарин рушду инкишофи хат ва адабиёт гардида буданд. Бо вучуди ин забони суғдӣ дар бештари деҳаҳои гирду атрофи Самарқанду Бухоро ва кӯҳистонҳо боқӣ монда, онро ба

пуррагӣ маҳв карда натавонистанд. Масалан, тибқи ахбори географи араб ал-Муқаддасӣ, ханӯз дар асри X дар деҳаҳои Бухоро бо забони суғдӣ гуфтугӯ мегардаанд.

Дар мавзеъҳои кӯҳии болооби Зарафшон забони суғдӣ тахминан то асрҳои XII- XIV маҳфуз монда будааст.

Раванди танг карда баровардани забони суғдӣ асрҳои дароз боқӣ монда, пурра амалӣ нашудва мисоли равшани он забони яғнобии муосир мебошад.

Ҳамчунин номвожаҳои (топонимҳои) суғдӣ дар мавзеъҳои болооби Зарафшон ва Варзоб то ҳол маҳфуз мондаанд, ки бархе аз онҳоро мавриди таҳлил ва пажӯҳиш қарор медиҳем. Бисёр номвожаҳои ҷуғрофии водии Зарафшон, Варзобу Ромит қадимӣ, ба вижа суғдӣ буда, то ҳол асолати бунёдии худро нигоҳ доштаанд, ки маънои онҳоро тавассути забони яғнобӣ метавон пайдо ва муайян кард.

Дар ин мақола чанд номвожаи ҷуғрофии ноҳияи Варзоб таҳлил ва таҳқиқ мешаванд, ки аз нуқтаи назари овозӣ ва хусусиятҳои вожасозӣ топонимҳои суғдӣ мебошанд. Аз ҷумла худ номвожаи Варзоб бунёди куҳан дошта, аз ҷиҳати сохт мураккаб мебошад, ки аз ду ҷузъи мустақилмаъноӣ суғдӣ таркиб ёфтааст. Ҷузъи аввал *warz* буда, дар забони суғдӣ ба ду маъно ба қор мерафтааст: 1) баландӣ, боло; 2) муъчиза, афсун, сеҳр.

Дар матнҳои суғдӣ дар шакли *w'rz'p [warz-āp]* омадааст, ки «варзидани об аз боло (баландӣ) ба поён» мебошад. Вожаи *warz* «боло, аз боло, баландӣ» буда, бидуни тағйирот дар забони тоҷикӣ истифода мешавад. Ҷузъидуюми номвожа *āp* бошад, айнан дар ҳамин шакл дар забони яғнобӣ маҳфуз мондааст. Аммо дар забони тоҷикӣ ин калима ба тағйироти фонетикӣ талаффуз мешавад, яъне ҳамсадои чарангдор ва лабулабии «*p*» (*n*) бо ҳамсадои бечаранги лабулабии *b* (*b*) табдил ёфта, ба гунаи *āb* (*об*) маъмул гаштааст.

Вожаи «об», ки дар бисёре аз номвожаҳои чуғрофии кишварамон ба мушоҳида мерасад, бунёди қадима дорад. Дар баъзе забонҳои эронӣ ба тағйироти фонетикӣ дар бархе аз онҳо бетағйирот истифода мешавад. Масалан, дар забонҳои қадимаи давраи аввал, дар авестӣ ба сурати *ap-, āp* ва форсии бостон низ дар ҳамин шакл *ap-, āp* ба кор мерафтааст. Дар давраи дуум, яъне давраи миёна дар форсии миёна шакли *āp* боқӣ монд, вале дар форсии миёнаи турфонӣ овозилабулабии «р» ба овози дулабии «б» таҳаввул ёфтааст: форсии миёнаи турфонӣ *p, *p [āb]*; портӣ *p, *p [āb]*; суғдӣ **p [āp]*; ки дар забонҳои ғнобӣ ин шакл маҳфуз мондааст [11, 3].

Маънои дигари **warz**, ки дар матнҳои суғдӣ ба мушоҳида мерасад, ин «муъҷиза, афсун, сеҳр» аст. Чунончӣ дар Фарҳанги суғдӣ айна дар ҳамин шакл **wrз** [**warz**] ва маънои мада аст [9, 10194], ки ин хусусияти низ ба дараи Варзоб мувофиқат мекунад. Дар ҳақиқат дараи Варзоб дорои дараҷаҳои зебову сеҳрнок буда, дорои чашмаву рӯдҷаҳои муъҷизанок ва шифобахш, мисли обигарму шифобахши Хоҷа Обигарм, обимаъдани Хоҷаи Сангхок, обизулолушаффоидар ё чаи Сиёма, ҳамчунин гиёҳу растаниҳои шифобахш ва қонҳои маъдани зерзаминӣ мебошад. Азинчӣ ҳат, гуфтан мумкин аст, ки хусусиятҳои физикӣ-чуғрофии дараи Варзоб дар ёи он ба ҳуди ин номвожа ва маъноҳои он пуррам увофиқат мекунад.

Аз мутолиаи матнҳои суғдӣ маълум мегардад, ки бо вожаи **warz** қалимаҳои мураккаби зиёде, ба чуз аз **warz-āb** низ мавҷуд буда, бо қолабимаҳсу сивожасозии забонҳои суғдӣ сохташудаанд. Вожаи **warz** ҳам дар чузъи аввали қалимаҳои мураккаб ва ҳам дар чузъи дуюмо мада, силсилавожаҳои оробавучуд овардааст, ки барои тақвияти андешаҳои худ метавон ҳамчун намуна бархе аз онҳоро нишон дод:

warzkrk [warz-karē] «муъчизагар, шигифтовар» [9,10195]; **warzkry'** [warz-karyā] «эъчоз, афсунгарӣ» [9,10196]; **wrzkrz** [warz-karz, warz-karč]—**wrzwnkrč**, **kržwrz** «эъчоз, шигифтӣ» [9,10197]; **wrzwnkrč** [warzūn-karūč] «афсунгар» [9,10200]; **kržwrz** [karž-warz] «муъчиза» [9,4899] ва монанди инҳо.

Азинчомаълуммешавад, ки **warz** дар забони суғдӣ вожаи маълумвапурмаҳсулбуда, дар сохтани калимаҳои мураккабнақшимухимдошта аства маънои онҳо ба муъчизаҳои табиат, касбу коралоқамандкардашудаанд. Ин маъноҳои табиатисеҳрангезу дилфиреби Варзоб бе чуну чаро пайвасти ногустаи нидорад.

Ҳамин фактудалелҳои шаҳодатмедиханд, ки густириш ва ё паҳншавии забони суғдӣ дар гузашта домани фарохдошта аст. Чунончӣ, байни деҳаҳои Варзоб номҳои ғайриточики ба мушоҳида мерасанд, ки баромади онҳо забонҳои шарқии эронӣ, бавижа басуғдӣ-яғнобӣ марбутанд: Беғар, Пуғус / Пуғуз, Зоғар, Ғусғарф, Пичандар, Гароб (шакли таҳавулёфта аз Ғароб: ғар «кӯх», оп «об») ва ғайраҳо.

Беғар. Ин ном вожаи чуғрофӣ мутааллиқ ба яке аз деҳаҳои ноҳияи Варзоб аст, ки он аз тарафи рости дарёи Варзоб ҷойгиршуда аст. Инномазрӯйисохтсохтабуда, аз дучузъе ва **γar** таркиб ёфта аст. Вожаи **γar**, яъне чузъидуюмрешаи калимабуда, маънои «кӯх»-родорад, ки дар матнҳои суғдӣ дар ҳамаи шаклумаъноомада аст: **γr** [**γar**] аз форсии бостон **gari** [9, 4168; 3, 419]. Вожаи **γar** дар забони яғнобии муосир дар ҳамаи шаклҳои маънои «кӯх» маълум аст.

Вожаи **γar** дар забонҳои қадимаи эронӣ, аз ҷумла авестӣ ба сурати **gairi**, хутанӣ-сақӣ ба гунаи **ggari** ва афғонӣ (манзур пашту) **γar** [1, 256] ба маънои «кӯх» ба қор мерафта ва меравад, ки сарчашмаи калимаи **гора**-и русӣ низ аз ин ҷо маншаъ гирифта аст. Масалан, дар ҚИА кӯҳе бо номи Спинғар мавҷуд аст, ки маънои «кӯҳи мрамрин, кӯҳи дорои мрамри сафед» [4, 95].

Чузъи аввал **be** -префекс мебошад, ки дар аввали исмҳо омада, ба онҳо шаклу маънои сифатӣ ва инкорӣ медиҳад. Ин хусусиятҳои грамматикӣ пешванди **be** буда, дар номҳои чуғрофӣ **Beʻar** низ ҳамин вазифаҳо ба ҷо овардааст. Дар маҷмӯъи номҳои **Beʻar** дорои маънои «бе кӯҳ; мавзеест, ки кӯҳ надорад» мебошад. Дар ҳақиқат мавзеи чуғрофӣ деҳа ба номаш сад дар сад аз ҷиҳати ҷойгиршавӣ мувофиқат мекунад. Деҳа дар бағали теппа ва теппачаҳои бекӯҳ қарор дорад. Албатта, баъзе шахсон аз таърихи илми забоншиносӣ беҳабар ва ноогоҳ ба ин номҳои чуғрофӣ этимологияи эҳтимоли (ғайриилмӣ) дода, мардум ва аҳли илмо ба гумроҳӣ хидоят мекунанд, ки ин амр амри судманд нест.

Ғусғарф. Ин номҳои низ яке аз деҳаҳои ноҳияи Варзоб мебошад. Вожаи **γusγarf** аз нигоҳи сохт мураккаб буда, он аз ду чузъи мустақилмаъно **γus/γuz** ва **γarf** таркиб ёфтааст. Ҳарду чузъи номҳои мавриди андеша бунёди куҳан (қадима) доранд ва дар баъзе номҳои чуғрофӣ (топоним ва микротопонимҳо) мақоми худро то имрӯз нигоҳ доштаанд. Бесабаб намегӯянд, ки: «Шаҳрҳо хароб гардиданд, давлатҳо барҳам хӯрданд, забонҳо ва худи халқҳо аз байн рафтанд, аммо номҳо боқӣ монданд...» [6, 5].

Номҳои чуғрофӣ Ғусғарф ҳам аз он номҳоест, ки таърихи чандинҳазорсола дорад ва дар шакли қадимаи худ маҳфуз мондааст. Бо сабаби умри тӯлонии чандҳазорсола доштани маънои онро мардум аз ёдҳо фаромӯш кардаанд. Бо вучуди ин, вожаҳои **γus** ва **γarf** дар матнҳои суғдӣ ба қор рафтаанд, ки метавон маънояшонро дарёфт. Чунончи агар маънои **γus**, ки шакли дигари он **γuz** аст, «чормағз» бошад, **γarf** маънои «бисёр, зиёд»-ро дорад. Дар «Фарҳанги суғдӣ» вожаи **γarf** айнан, бидуни тағйирот дар ҳамин шакл ва маъно омадааст, ки дар бештари матнҳои суғдӣ ба мушоҳида мерасад: **γrβ [γarf]** эронии шарқӣ <* **γa(r)-fu**<* **γarfu**<* **γaruwu**<* **faruwam**<ф.б. **paruvam**[9,4204]. Масалан, шоҳиде барои вожаи **γarf** аз достони суғдии «Рустам»: **γarfpiδtətikāstanvažand-skun.** -«Бисёр

филҳо ва хукҳо чамъ мешаванд». Ё ин ки **γarfāp** «бисёр об, оби бисёр»; **γarfraxšənyāk** «бисёр равшанӣ, равшании зиёд» ва ғ.

Ба ҳамин минвол, номвожаи чуғрофии Ғусғарфро метавон чунин маънӣ кард: «чормағзор, чое, ки чормағзи фаровон (бисёр) дорад».

Ҳамчунин вожаи **γuz** ё **γus** ба ғайр аз забони суғдӣ дар бархе аз забонҳои форсии миёна, бо тафовутҳои фонетикӣ аз ҷумла форсии миёна ба сурати **gōz** ва хоразмӣ ба гунаи **γuz** ба кор мерафтааст. Вожаи мавриди андеша на танҳо дар забонҳои қадимаи аз байнрафта ё ба истилоҳи дигар мурда, дар баъзе забонҳои шарқии эронӣ низ то ҳол маҳфуз мондааст, ки байни онҳо танҳо фарқиятҳои фонетикӣ мавҷуд аст. Масалан, дар забонҳои шуғнонӣ **γuz**, язғулумӣ **γəz**, сарикулӣ **γɣwz** ва дар забони пашту дар се шакл **γūz**, **ūγz**, **γwoz** мустаъмал мебошад. Ин вожа дар бархе аз гӯйишҳои форсии Эрон низ маъмул аст. Чунончи, дар гӯйиши мазандаронӣ дар шаклҳои **aγuz**, **āγūz** таҳаввул ёфтааст. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки вожаи **γuz** шакли бунёдии худро бидуни тағйирот дар забонҳои шуғнонӣ ва паштунигоҳ доштааст, ки ба ҷузъи топоформантҳои Яккачузғуз, Пуғуз/Пуғус, Ғузғарф/Ғусғарф-и деҳаҳои Варзоб пурра мувофиқат мекунад. Топоформанти **γuz** ё **γus** метавонад ҳам дар ҷузъи аввал ва ҳам дар ҷузъи дуюми номвожаҳои чуғрофӣ пайваст гардида, макони фаровон будани чормағзро ифода намояд.

Дар мавриди табдили овози (ҳамсадои) д (г) ба ҳамсадои **γ(ғ)**, ки чормағз дар забони форсии миёна дар шакли **gōz** ба кор рафта, дар забонҳои шарқии эронӣ ба сурати **γuz** таҳаввул ёфтааст. Сабаб дар он аст, ки байни забонҳои ғарбӣ ва шарқии эронӣ баъзе хусусиятҳои фарқкунандаи фонетикӣ ва луғавӣ ба мушоҳида мерасад. Яъне овози *g(г)-и эронии бостон дар оғози (аввали вожаҳо) дар бештари забонҳои шарқии эронӣ ба овози **γ (ғ)** ва **ž (ж)** таҳаввул ёфта, дар забонҳои ғарбӣ боқӣ мондааст, ки ин калима низ аз ин вижагӣ истисно нест. Чун забони форсии миёна мутааллиқ ба гурӯҳи ғарбии забонҳои эронӣ аст, аз ин ҷиҳат овози **g(г)** боқӣ монда, дар забонҳои шарқии эронӣ, дар мисоли

суғдӣ, хоразмии давраи миёна ва шуғнонӣ, язғуломӣ, сариқулӣ, пашту ба овози γ (ғ) табдил ёфтааст, ки ин хусусият дар бархе аз номвожаҳои чуғрофӣ нигоҳ дошта шудааст.

Дар масъалаи топонимҳо Р.Додихудоев таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, андешаи худро чунин баён кардааст, ки маҳз ба номҳои қадимаи мавриди пажӯҳиш алоқаманд мебошад: «Номҳои чуғрофӣ ҳамчун ҷузъи устувору камтағйирпазири воҳидҳои забонии минтақаҳои гуногун нисбат ба забони зинда дар худ марҳалаҳои гуногуни рушду инкишофи забонҳои бостониро таҷассум менамоянд [2, 3].

Пуғус. Номвожаи **puγus**, ки шакли дигари он дар талаффузи мардум **puγuz** мебошад, вожаи қадимаи суғдӣ буда, аз ҷиҳати сохт сохта аст ва аз пешванди **pu** ва калимаи **γus // γuz** таркиб ёфтааст. Пешванди **pu** ҳамчун префикс дар матнҳои суғдӣ ба кор рафта, имрӯз ҳам дар забони яғнобӣ истифода мешавад, ки М.С.Андреев ва Е.М.Пещерева дар қисмати луғатномаи китоби худ, ин префиксро чунин тавзеҳ додаанд: **рй** (тен.говор) без (предлог с прям. п. употр. редко; согд. **'pw, pw**, хорезм. **ра**): **рй asppiraxtax**.-«Он остался без лошади» [1, 309].

Дар Фарҳанги забони суғдӣ **рй** ба ду маъно омадааст, ки яке префикс ва маънои дигар бисёр, зиёд мебошад:

pw 1 [рй]—**pw** * **pref. adv. of. negation.-pw**«бидуни, бе» [9, 8132, 1363]; **pw 2 [рй]** * ира «бештар ба илова» [9, 8133] омадааст, ки ба номвожаи **puγus // puγuz** маънои дуюм мансуб мебошад. Ҳамчунин вожаи суғдиришакли ихтисоршудаи офтобрӯ ва **γus // γuz**, ки маънои «чормағз»-ро дорад, дар маҷмӯъ мафҳуми пурраи **puγus // z** «чормағззор, серчормағз; чормағззоре, ки дар офтобрӯ қарор дорад, чормағззори офтобрӯ», яъне мавзеи чормағззори тарафи офтобрӯ мебошад.

Ғажне/и. Ин номвожаи чуғрофӣ ҳам марбут ба яке аз деҳаҳои ноҳияи Варзоб мебошад. Вожаи номбурда аз ҷиҳати баромад суғдӣ буда, аз рӯйи сохт сода аст. Дар давраи аввал ва дуюм номвожаи мавриди таҳқиқ дар матнҳои суғдӣ ба гунаҳои **γž, γž [γanž]** ба мушоҳида мерасад.

Дар давраи ташаккулёбии давраи сеюми забон дар натиҷаи ҷойивазшавии овозҳо вожаи **γanže** ба сурати **γažn**етаҳаввул ёфтаст, ки ин ба шакли талаффузи тоҷикӣ мувофиқ кунонида шудааст. Ҳамин тавр, маънои номвожаи ҷуғрофӣ **Ғажне** «макони ганҷдор, мавзеи пурганҷ, ҳазина, ганҷина, ганҷхона, ганҷурхона» мебошад. Дар ҳақиқат ин деҳа дар давраҳои гузашта (қадим) дорои чунин хусусиятҳо будааст. Яъне дар замони қадим мардуме, ки дар канори соҳили дарёи Варзоб сукунат мекарданд, аз рӯдхоначаи Ғажне регмайдаҳои соҳилро полида зар мегирифтаанд. Аз ин ҷиҳат, пайдоиши ин номвожа шояд аз он давра сарчашма гирифта бошад, ки то ба имрӯз байни мардуми ин диёр маъруфият дорад ва шакли бунёдии худро нигоҳ доштааст.

Хулоса, як қисми муҳим ва кӯҳани номвожаҳои ҷуғрофӣ Варзобро топонимҳои шарқӣэронӣ (субстратӣ) ташкил медиҳанд, ки теъдоди ин навъи номҳо зиёданд. Ба чунин бахши топоним ва микротопонимҳо, номҳоеро дохил кардан мумкин аст, ки маънои онҳо танҳо дар асоси маводи забонҳои шарқӣ эронӣ, бавижа суғдӣ, яғнобӣ ва гурӯҳи забонҳои помирӣ муайян ва шарҳу эзоҳ додан имконпазир мегардад.

Ҳамин тавр, бархе аз номвожаҳои ҷуғрофӣ Варзоб аз ҷиҳати сохтор, этимология, семантика ва ташаккулу таҳаввули давраҳои забон бисёр муҳиму ҷолиб буда, пажӯҳиши онҳо аҳамияти амалӣ ва назариявӣ дорад. Яке аз хусусиятҳои номвожаҳои ҷуғрофӣ Варзоб дар он мебошад, ки онҳо бо топонимҳои водии Зарафшон, махсусан ноҳияҳои Панҷикант, Айнӣ, Мастҷоҳ ва Яғноб, инчунин Ромит, Рашт ва Вилояти Кӯҳистони Бадахшон умумият доранд.

Адабиёт:

1. Андреев М.С. Ягнобские тексты с приложением ягнобско-русского словаря / М.С. Андреев, Е.М. Пещерева. - Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1957.-256 с.
2. Додихудов Р.Х. Помирская микротопонимия. Материалы и исследования / Р.Х. Додихудов. – Душанбе: «Дониш», 1975.-165 с.
3. Лившиц В.А. Согдийский язык / Лившиц В.А., Хромов А.Л. Основы иранского языкознания, Т.2.-М.: Наука.-1981.- С. 345-514.

4. Маҳмадҷонов О. Таҳқиқи таърихӣ-забоншиносии топонимҳои водии Ҳисори Тоҷикистон: дис. д-ра фил. наук / О. Маҳмадҷонов.- Душанбе, 2010.-346 с.
5. Мирзозода С. Фарҳанги яғнобӣ-тоҷикӣ / С. Мирзозода.-Душанбе: Анҷумани Деваштич, 2008.-279 с.
6. Никонов В.А. Славянский топонимический тип // Географические названия. Вопросы географии.-М., 1962.-№58.-С. 17-33.
7. Хромов А.Л. Историко лингвистические исследования Ягноба и Верхнего Зеравшана: дис. д-ра фил.наук 10.02.22 / А.Л. Хромов. – Душанбе, 1970. – 414 с.
8. Хромов А.Л. Ягнобский язык / А.Л. Хромов. - М.: Наука.-1972. – 206 с.
9. Gharib V. Sogdian-Persian-English Dictionary / V.Gharib.-Tehran: Farhangian.-1995.-p. 473.
10. Mirzozoda S. Farhangi yaғnobi-tojiki-anglisi/S. Mirzozoda.-Душанбе: Деваштич, 2008.-435 с.
11. Mohammad Hassan-doust. A Comparative-Thematic Dictionary of the New Iranian Languages and Dialects. Vol. 1. Tehran, Farhangistoni zabon va adabi forsi.-1379.-584 p.

Аннотатсия

ТаҳқиққарамзкушоиибархеазномвожаҳоиҷуғрофииВарзоб СайфиддинМирзоев

Омӯзишватаҳқиқитопонимҳоякеазмасъалаҳои муҳим буда, онҳобаёнгаридавраҳои гуногуни густариши забонмебошанд. Бештари номвожаҳои ҷуғрофӣ дар раванди давраҳои дурдароз, махсусан дар минтақаҳои кӯхистонҳои Ҷарғиданд, ки барои насли имрӯза ва оянда имодарбори забонҳои аз байн рафтаамон маълумот медиҳанд.

Дар ин мақола чанд номвожаҳои ҷуғрофӣ идеҳои ноҳияи Варзобмаврид итаҳлил ва паҳншарҳи қарор додашудааст, ки аз нуқтаи назари ғайриҷуғрофӣ ва ҳамаҷумла аз ҷиҳати ба забонҳои суғдӣ мебошанд.

Як қисми муҳим ва қуҳани топонимҳои Варзобро номҳои шарқӣ эронӣ (субстратӣ) ташкил медиҳанд. Ба ин қисмат топонимҳои идеҳои оғоз дохил кардан мумкин аст, ки маъноҳои онҳоро танҳо дар асоси мавод забонҳои шарқӣ эронӣ,

махсусаняғнобӣвагурӯҳизабонҳоипомириймауайянвархуэзохдоданамко
нпазирмегардад.

Якеазхусусиятҳои муҳимваасосии баъзе номвожаҳои чуғрофии Варзоб
даронаст, ки онҳо бештар ботопонимҳои водии Зарафшон,
махсусан болообион, Яғноб, инчунин Ромит,
Раштва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мумиятдоранд.

Калидвожаҳо: номҳои чуғрофӣ (топонимика), забони сугдӣ, тоҷикӣ,
яғнобӣ, калимасозӣ, Варзоб, Беғар, Ғусғарф/Ғузғарф, Пуғуз // Пуғус,
Ғажне, забонҳои шарқӣ эронӣ, забонҳои помирий.

Аннотация

Исследование и расшифровка некоторых географических топонимических названий Варзоба.

Исследование и расшифровка является одним из актуальных
вопросов науки, потому, что они дают информацию о языке в различных
периодах его развития. Большинство топонимы в течение долгого
периода сохраняются в горных местностях. Они дают молодым и
бедующим поколениям сведения об исчезающих языках, которые по
фонетическим и семантическим особенностям восходят к Согдийскому
языку.

Одну часть данной топонимики составляют топонимы, которые
относятся к восточно-иранским языкам и субстратом. К данной группе
можно отнести название некоторых селений, значения и происхождения
исключительно можно установить только на материале восточно-
иранских языков, в частности согдийского, яғнобского и памирских
языков.

Одна из отличительная черта и особенности топонимики Варзоба
является то, что они больше имеют общее происхождения с топонимами
Зарафшана, верховья Яғноба, а также с Ромитом, Раштом и ВМБК.

Ключевые слова: Топонимы, топонимика, согдийский язык, таджикский,
яғнобский, словосочетание, Варзоб, Беғам, Ғусғарф, Ғузғарф, Пуғуз //
Пуғус, Ғажне, восточно-иранские языки, памирские языки.

Abstract

Research and decoding of some of the place names in the geography of Varzob

Learning and researching toponyms are one of the most important issues, they define the various stages within the development of a language. Most geographical place names are from a period long ago, especially in mountain regions they had been preserved, for the present and future generations, we continue to provide information to keep the languages from disappearing.

In this article, decisions in the process of analysis are shown to have been made for several geographical place names of the villages of Varzob district, from the point of view of the voice and the features of construction of words from the Sogdian language.

One of the important pieces of the toponymy of the Varzob is that it is organized in relation to the substrate of the Eastern Iranian languages. Within the sections of the toponymy the name of the villages can be included, which means only in the basis of the Iranian language, especially of the Yaghnobi and the group of known Pamir languages is the toponymy defined and commented on.

One of the key and important features of the geographical place names of Varzob is the fact that they are more synonymous with the toponymy of the Zaravshan valley, especially at the end of the valley, they are in common with Yaghnob, as well as Romit, Rasht and the Murgab Region Gorno-Badakhshan Autonomous Region.

Keywords: geographical names, toponyms, Sogdian language, Tajik, Yaghnobi, word construction, Varzob, Begar, Ghushgharf /Ghuzgharf, Pughuz/Pughus, Gadzne, languages of Eastern Iranian, Pamir languages.

